

KEMAL TAHİR ROMANLARINDA TOPLUMSAL ÇÖZÜLME: SAĞIRDERE VE KÖRDUMAN ÖRNEĞİ

Olgun GÜNDÜZ*

ÖZET: Kemal Tahir romanları muhtevaları gereği geniş bir tarihsel aralıkta yaşanan değişimleri ve dönüşümleri konu edilmeleriyle öne çıkarlar. Bu sebeple Sağırdere-Körduman gibi ikili ve Yediçınar Yaylası-Köyün Kamburu-Büyük Mal gibi üçlü zincir romanlarla uzun bir tarihsel aralıktaki bu yoğun muhteva inceleme konusu edilir. Böylece bir değişimin başlangıcı çok gerilere gider ve nasıl aşamalı bir şekilde meydana geldiği hakkında açıklama sunulur. Bu çalışmada Kemal Tahir'in köyü konu edinen Sağırdere ve Körduman romanlarından hareketle Kemal Tahir'in dönemin köy yapısının unsurlarını nasıl ele aldığı ve kentle olan münasebet sürecinde hangi alanlarda değişimin yaşandığı konu edilmektedir. Bu romanlarda köy toplumunun yapısal özellikleri verilirken o yapıyı oluşturan kurumların toplumsal değişme sürecinden nasıl etkilendikleri de irdelenmektedir. Dönemin köye dair politik bakma biçiminden bağımsız yaşanmayan bu süreci yarenlik töresinin bir arada tutma gücü üzerinden ele almak mümkündür. Başlangıçta köydeki dirlik ve düzeni temin etmede önemli bir fonksiyonu olan bu yapı giderek zayıflayacak bununla birlikte törenin birleştirici gücü de ortadan kalkacaktır. Toplumsal yapıdan, toplumsal çözülmeye doğru giden bir sürecin nasıl yaşandığı, buna etki eden faktörlerin neler oldukları, bu yapının çözülmesiyle hangi ilişkilerin açığa çıktığı bu iki roman üzerinden mevcut çalışmada yanıtı aranan sorulardan bir kaçıdır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal yapı, Yarenlik, Toplumsal değişme, Toplumsal çözülmeye, Değer sistemi

Social Dissolution in Kemal Tahir's Novels: The Case of Sağırdere and Körduman

ABSTRACT: Kemal Tahir's novels also come to the forefront with their subject matter of changes and transformations in a wide historical range due to their content. For this reason, this intense content in a long historical interval is mostly analyzed in double chain novels such as "Sağırdere-Körduman" and triple chain novels such as "Yediçınar Yaylası-Köyün Kamburu-Büyük Mal". Thus, the beginning of a change goes far back, and an explanation is offered of how it gradually occurs. In this study, based on Kemal Tahir's novels Sağırdere and Körduman, which are about the village, it is discussed how Kemal Tahir handled the elements of the village structure of the period and in which areas changes are experienced in the process of interaction with the city. In these novels, while the structural characteristics of the village society are presented, it is also examined how the institutions that make up that structure are affected by the process of social change. It is possible to analyze this process, which is not independent from the political perspective of the period about the village, through the unifying power of the custom of companionship. This structure, which initially had an important function in ensuring the peace and order in the village, will gradually weaken and the unifying power of the custom will disappear. In the current study; how a process from social structure to social dissolution is experienced, what are the factors affecting it, and what relations are revealed by the dissolution of this structure are some of the questions sought to be answered through these two novels.

Keywords: Social structure, Companionship, Social change, Social dissolution, Value system

* Doç. Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, gunduzolgun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6749-5808

Giriş

“Şimdi köylümüz çamurdan geçiyor. İlerisi açık, ama hüner şimdilerde çamura büsbütün bulaşmamak”

Kemal Tahir, Körduman, s. 369-370.

Sağırdere ve Körduman¹, Kemal Tahir’in köy yaşantısını anlattığı ilk dönem romanlarından ikisidir. Bu romanlar Cumhuriyet döneminin önemli siyasal, sosyal ve ekonomik dönüşüm evresinin yaşandığı yılları konu eder. Romanlarda, köye dair folklorik zenginlik, dönemin yerli kalkınma arayışları, halkçılık ve devletçilik politikaları, ulusal ekonomi, tarımda makineleşme, laik eğitime geçiş, tevhidi tedrisat, tarımda susuzluk sorunu, eğitim kursları, kırdan şehre göç, köycülük akımı gibi önemli olgular hakkında bilgi edinmek mümkündür.² Romanlarının geçtiği 1930’lu yılların sonu, Osmanlı geleneksel toplum yapısı, değerleri ve kurumları ile Cumhuriyetin yeni rejiminin ilkeleri ve uygulamaları arasında gelenek, eğitim, din gibi alanlarda ikiliğin yaşandığı yıllardır. Bu ikiliğin en açık hissedildiği alan toplumsal yapıdır. O dönemin toplumsal yapı dinamiklerine bakıldığında nüfusun yüzde sekseninin köylerde yaşadığı görülmektedir. Köy bu yapı dinamiklerini anlamak için önemli bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Köyü o dönem şartlarında anlatan metinlerin başında köye dair yazılan romanlar gelmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet döneminde köyün yazın alanında betimlenme biçimi başka tartışmaları beraberinde getirmektedir. Erken dönem köy romanları ideolojik temelli Romantizm etkisiyle köyü tasvir ederken, ellili yıllarda yazılan romanlar, Toplumcu Gerçekçi akımın Marksist temeli üzerinden ele almaktadır.³

Bu dönemde yazılan köy romanları içinde Kemal Tahir’in, köyü farklı bir perspektif içinden ele aldığı görülmektedir. Kemal Tahir gerçekçilik akımından beslendiği kadar Marksist kuramdan da istifade etmiştir. Ancak kuramın Türkiye toplumsal yapısı ile uyumlu olduğu gibi uyumsuz yanlarının da olduğuna dikkat çekmiş, her toplumun kendi özgül şartları çerçevesinde değerlendirilmesinin doğru olacağını dile getirmiştir. Böylelikle özgül tarihsel ve toplumsal koşullar ve kuramsal perspektif yanında, toplumsal gerçekliğin ancak “gerçeğin karmaşık bütünsellik içinde kavranabileceği” sonucuna ulaşmıştır.⁴ Kemal Tahir’in köye dair yazdığı romanların ayırt ediciliği hakkında Fatih Andı⁵: “bu romanlar, devir dışı kimi köy romancılarında gözlemediğimiz üzere, Marksist düşüncenin doğurduğu hazır şablonların bir uyarlaması, bir savunu makamında hep söylenegeldiği gibi yalnızca köyün gerçeklerine işaret etmekle yetinen kalıp-metinler olmaktan çok öte, problemi ortaya koymayı amaçlayan, fakat aynı zamanda bu probleme tarihten aktüele taşınan bir süreç perspektifinden temellendirmeler araştıran eserlerdir” tespitinde bulunmaktadır.

Kemal Tahir’in köy algısı önemli ölçüde onu, Anadolu tarihi, gelenekleri içinde ve Osmanlı siyasal kültürünün ortaya çıkardığı kurumsal örgütlenme biçiminin karşılığı olarak değerlendirmesine dayanır.⁶ Kemal Tahir’e göre kendi gelecek tasavvurunda da Osmanlı’dan alınacak çok önemli dersler bulunmaktadır. Ona göre geleceğin çizilmesinde Osmanlı mirasının önemi büyüktür. Bu anlamda Osmanlılık, Kemal Tahir’de, romantik bir geçmiş

¹ Bu çalışmada konu edilen romanlardan yapılacak alıntılar, Sağırdere için ‘S’, Körduman için ‘K’ diye gösterilecektir.

² Kamuran Eronat, “Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman Romanlarında Halkbilimi Öğeleri”, *Millî Folklor*, (2005), Yıl 17, Sayı 65. ss. 94 -101.

³ Olgun Gündüz, “Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy”, *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (2010), ss. 271-282.

⁴ Osman Konuk, *Türk Sosyolojisi ve Türk Romanı: Paralel Bir Okumaya Giriş*” *Baykan Sezer’e Armağan*, İstanbul, (2004), Kızılelma Yayıncılık, s.490.

⁵ Fatih Andı, “Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir”, *Baykan Sezer’e Armağan*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, (2004), s. 516.

⁶ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, s. 274.

özleminden çok gelecek kurgusu içinde yer alan bir konudur.⁷ Kemal Tahir'in diğer köy romancılarından bir farkı da köyü ezen-ezilen ilişkisinin mekânı olarak değil Türklüğün kimlik kodlarını bulmaya, anlamaya çalıştığı bir mekân olarka düşünmesidir. Bu anlamda onun romanlarındaki köy ve köylü, bir kimliğin uzantısıdır.⁸

Nitekim çalışmada konu edilen romanlarda bu değerlendirme ile uyumlu olarak, köydeki toplumsal düzeni ayakta tutan belli kurumlar vardır. Bu kurumların en önemlisi Yarenlik'tir. İki roman boyunca köyün yaşadığı değişim, bu değişime etki eden eğitim, kırdan kente göç gibi sebeplerin yanında Yarenlik kurumunun çözülmesi üzerinden gösterilir. Bu anlamda toplumsal değişimin yapısal belirleyicisi arasına Yarenlik kurumunun çözülmesi de dahil olmaktadır. Yarenlik kurumunun eski gücünü muhafaza edememesi ile evlilik ve din gibi kurumların işlevi de zayıflayacaktır. Diğer yandan tarımsal yapıların çözülmesi ve köyün şehirle olan gurbetçilik ilişkisi köyün yaşadığı değişimde etkisi olan diğer faktörlerdir. Sağırdere-Körduman'da düğün merasimi üzerinden gelenek ve göreneklerin ve Yarenlik kurumunun işlevlerinin çok detaylı anlatımı verilir. Düğün gibi toplumların gelenek-göreneklerinin ve adetlerinin açığa çıktığı kutlamalar köyün folklorik görünümünü hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.⁹

Kemal Tahir'in köye bakışı nesnel bir gerçekliğe dayanmakla birlikte önemli bir kuramsal soyutlamadır. Romanlarda nedensel bağlantılar arasındaki dizini belli kurallara bağlaması sıradan gerçek ile belirleyici temel gerçek (somut tarihi gerçek) arasındaki ilişki ve ayrımı ortaya çıkarması açısından son derece önemlidir.¹⁰ Bu özellik Sağırdere-Körduman romanlarında konu edilen köyün yaşadığı değişimin ana dinamiklerini belirlemek açısından önem arz etmektedir. Köyün içinde bulunduğu şartlara bakıldığında susuzluk sorunu yaşandığı, tarıma elverişli arazilerin azlığı ve tarım yapacak araçlardan yoksunluk ve köyden şehre göç gibi nedenlerle köydeki toplumsal yapının başkalaştığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Kemal Tahir köyün yaşadığı değişimi sosyal kurumların zayıflaması üzerinden göstermektedir. Bu anlamda iki romanda da sayılan sebepler sıradan gerçek iken Yarenlik kurumunun çözülmesi belirleyici temel gerçek olmaktadır.

Cumhuriyet Döneminde Köy

Romanlarda konu edilen köyde (Yamören) yaşanan hadiselerin Cumhuriyetin ilk yıllarında geçmesi, o dönemin temel özellikleri ile birlikte değerlendirildiğinde belli bir anlam zeminine oturmaktadır. Bu yıllar Cumhuriyet rejiminin Türkiye'de köyü önceleyen politikalarının yaygınlık kazanmaya başladığı yıllardır. "Osmanlı enkazından çıkan Türkiye Cumhuriyeti, geçmişle bağlarını koparmalı ve yeni bir kimliğe kavuşmalı" dır.¹¹ Cumhuriyet rejiminin inşa edildiği dönemde egemen toplumsal ve kültürel yapılar, geleneksel ve prekapitalist özellikler taşımaktadır. Bu, aşılacak istenen yeni kültürel değerleri benimsetmek açısından önemli zorluklar doğurmaktadır. Eğer yeni rejim, yeni bir yönetim biçimi ve onunla uyumlu yeni bir toplum yaratmak istiyorsa egemen sosyo-ekonomik ve kültürel yapıları mutlaka değiştirmesi gerekecektir.¹² Bu şartlar altında Cumhuriyet, seçkin kadroları ile yönünü köylere çevirmekte ve böylece büyük bir halkçılık uygulamaları dönemi başlatmaktadır. İlk ve en önemli hamle söylemlerde köylüyü idealize etmek ve yüceltmek olmuştur. "Köylü Efendimizdir" söylemi altında bir dizi önemli seferberlik denemelerine

⁷ Yüksel Yıldırım, "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* ISSN: 2547-9865 Cilt: 1, Sayı: 2, (2016), s.67.

⁸ Seza Coşkun, "Kemal Tahir'de Köy ve Şehir", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (2010), ss. 361-372.

⁹ A.g.e., s.271-282.

¹⁰ Ertan Eğribel, "Kemal Tahir'de Roman ve Toplum Gerçeği Açısından Yöntem", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümü Anısına*, Kızılelma Yayınları, İstanbul, (2003) ss. 80-81.

¹¹ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İmge Kitabevi, Ankara, (2002), s. 59.

¹² Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul, (2002),s. 127.

girişilmektedir. Köycülük Kolları kurulmasının ardından teşekkül ettirilen Halkevleri bu uygulamaların en öne çıkanıdır. “Halkevleri devletin doğrudan kontrolünde olmayan her türlü siyasi, kültürel, entelektüel vb. gibi kurumların yerine devlet güdümlü bir kurumsallaşma projesinin parçasıdır.”¹³

Cumhuriyet dönemi köyün merkezde olmasının bir diğer nedeni de ekonomidir. Devlet eliyle oluşturulmaya çalışılan sanayi sektörü için, elde yeteri kadar sermaye birikimi bulunmamaktadır. Nüfusunun büyük bir kısmı o dönem için köylü olan Türkiye'nin kendi kendine yeterliliği hedefleyebileceği sektörlerin başında tarım gelmektedir. Bu sebeplerle köy ve köylü yeni dönemin önemli unsurları haline gelmiştir. Köy, taşıdığı potansiyelle Cumhuriyet yönetiminin her bakımdan ilgisini çekmektedir. Bu amaçla, devletçi politika doğrultusunda, tarımsal üretimi destekleme yönünde yeniden bir yapılanmaya gidilerek, tarımsal üretimin artırılmasının yolları aranacaktır.

Diğer yandan sermaye azlığı, tarımda makineleşmeye gidilmesine imkân vermemektedir. Bu şartlar altında bulunabilecek en az maliyetli ve en kolay çözüm, köylülere yeni teknikler öğretmektir.¹⁴ Cumhuriyet yönetimi bu sorunu, köye giderek, köyde üretim çeşitliliğini ve verimliliğini artırmaya yönelik eğitimi gerçekleştirerek aşmaya çalışacaktır.

Cumhuriyet, rejimin yeni değerlerini halka benimsetmekte eğitimi de önemli bir araç olarak kullanır. Bu dönemde köy öğretmenleri önemli bir aktör görülmektedir. Köye uygun yetiştirilecek öğretmenlerin seçiminde köylüler kullanılacak, böylelikle hem eğitim hem de zirai tarımda yeni teknikler köylüye öğretilicektir. Yeni yönetim köylüyü eğitmek yolu ile köy yaşamını yeni tekniklerle canlandırma hedefinin ilk hamlesini Köy Eğitim Kursları açarak başlatmıştır. Daha sonra bu uygulamayı Köy Enstitüleri izlemiştir. 1950'lere kadar yeni yönetim çeşitli yöntemler kullanarak köye ve köylüye biçim verme amacına yönelik farklı politikalar denemiştir. Bu çalışmada konu edilen Sağırdere-Körduman romanlarında anlatılan köyün 1930'lu yılların sonunda tasvir edilme biçimi dönemin siyasi iklimi içinde düşünülmelidir. Nitekim Körduman'da Murat'ın Kastamonu'ya Eğitimlik kursuna gitmesi bu tarihsel arkaplan içinde değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.¹⁵

Sağırdere ve Körduman Romanlarında Olay Örgüsü

Sağırdere-Körduman romanları köye dair bir çok detayın öğrenilebileceği zengin kültürel özellikler ihtiva eder. Sağırdere romanı 'ferefene evi' ndeki kadınların kendi aralarında yaptıkları eğlence sahnesi ile başlar. Kadınlara has bu eğlenceye erkeklerin alınması yasaktır. “Erkekler evi değil, ferefene evi” (S.s.37) ifadeleri bunu açıkça belirtir. Nitekim bu yasağa rağmen Mustafa ve Pelvan Vahit'in “karı ferefenesi gözlemeye çıkmaları” (S.s.11) yasaktır. Sağırdere romanının başlarında bu yasağa rağmen perde gerisinden bu ikilinin gizlice oynayanlara izlemeleri ve sonrasında yaşananlar anlatılır.

Mustafa onbeş yaşlarında genç bir delikanlı olarak köyde akran arkadaşları ile en önemli meselesi kızlar ve onlarla birlikte olma hayalleri olan tipik bir köylü prototipidir. Ağabeyi Murat, aynı zamanda köyün “küçük başağası”, eğitimi ve yaşamı algılayışı ile kendi ailesi başta olmak üzere köylülerin algı eşiğinin çok üzerindedir. İki romanda da Kemal Tahir Murat'ı adeta sağduyunun sesi gibi ilgili konularda onun görüşlerine yer vererek köylü algısı ve anlayışı ile Murat'ın inkiler arasındaki farka ve zıtlığa dikkat çekmek için kullanır.

İki romanda da köy tasvirinin içinde, Yarenlik sisteminin katı kuralları, ağaların gücü, iki kabile arasındaki husumet, dinin toplumsal yaşamdaki karşılığı ile birlikte hurafeler, batıl

¹³ Asım Karaömerlioğlu, “Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık”, *Toplum ve Bilim*, (2001) Sayı: 88 Bahar, s. 165.

¹⁴ Asım Karaömerlioğlu, “Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler”, *Toplum ve Bilim*, (1998) Sayı: 76 Bahar, s.58.

¹⁵ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, s. 272.

inançlar ve efsaneler de kullanılır. Bu şekilde köydeki belirleyici dinamikler dikkatli bir şekilde çizilmiş olur.

Köylü Yamören köyünde romana ismini veren Sağırdere’de sayım zamanı sayımcılardan hayvanlarını kaçırıp burada saklamaktadır. IV. Bölümde bu sahneler anlatılır: “Yağmurlar kesildi kesileli, suyu yarı yarıya azalmış olan Sağırdere, burada yüksek kayaların arasından dolana dolana akıyordu, başını taşlara vurduka köpür köpür köpürüyordu. Yamören’de sayımdan kaçırılan hayvanlar eskiden beri buraya gizlenmekteydi. İki dirsek arasında, on beş metre aralığı Yakup Ağa, dallarla kapatmıştı. “Şuraya bak! Kuytu ki adam kessen bilinmez” (S.s. 70). Köylü sahip olduğu eşek başına kesilen 60 kuruşluk parayı vermemek için devletten hayvanını saklamaktadır.

Bu sahnelerin anlatıldığı bölümde Eğri Ahmet adıyla eskiden yaşamış bir Eşkiyadan bahsedilir. Eğri Ahmet’ten övgü ile sözedilen bölümde köylünün onun saldığı korku ve nâm karşısındaki hayranlığı açıkça görülür: “Hey Eğri Ahmet, hey!...Öyle yürekli babayiğit şimdi ne arasın!...Eğri Ahmet enişten Yamören’deyse, müfrezeler şu yana dolanıverirlerdi. Önüne çıkmak ne mümkün!...Askere hiç kıymazdı, ille subay düşmanıydı. Kaç tane okumuş Subay yedi, kaç tane!” (S.s.73). Kulaksızların yakup Ağa bu sözleri oğlu Mustafa’ya söylemektedir. Aynı konuşmanın devamında köylünün eğitim ve okul algısı da çarpıcı bir anlatımla ele alınır. Yamören’in komşusu olan Kurşunlu köyüne o dönem atanan öğretmen bayandır. “Karıdan öğretmen mi olur” diye köylünün hafızı, hocası tekbir çekiyor” (S.s.74). Eğri Ahmet bu öğretmeni Yamören’e gece vakti getirir. Çok korkmuş olan öğretmen ağlamaktadır. Bu durum köylüde nedense eğlenme etkisi yaratır. Bu olay üzerine toplanan köylü içinde öğretmen oynatılır: “kariyi o gece sabaha kadar oynattı. Eğri Ahmet enişten...”. Bunun nedenini soran Mustafa’ya Babasının verdiği yanıt daha çarpıcı bir gerçeği açığa çıkarır: “Eğri Ahmet’in işi, hükümete inat... “vay sen karıdan öğretmen yarparsın da benim toprağıma mı yollarsın? Hesabı.” (S.s.74). Bu anlatım başta eşkiya olmak üzere köylünün devlete ve devletin memuruna (subay, öğretmen, sayım memuru) icraatlarına bakışını sarsıcı bir şekilde vermesi açısından dikkat çekicidir.

Kemal Tahir, Sağırdere’de küçük kapalı toplumsal ilişkilerin geçtiğı köy hayatının tipik bir kesitini sunar. Köyde birbirine rakip ayrı kabileler vardır (kulaksızlar/hocalar). Bu kabileler mensup kişiler arasındaki geçimsizlik temelde ayrı kabilelerden olmalarıyla bağlanır. Köylü basit gündelik meşguliyetlerinde kurnaz hilelerle yaşantısını sürdürür. Romanın ilk bölümünde köy hayatı ikinci bölümünce ise kent gurbet hayatı anlatılır. Kemal Tahir kent hayatındaki ilişkileri de bir şekilde köy hayatındaki ilişki çerçevesinin uzantısı olarak görür.

Köyde sefalet içinde olan Mustafa Kente geldiğinde de ağır işler yapmak zorunda kalır taş işçiliğinden ustalığına yükselme süreci sancılıdır. Oysa Recep Ağa köydeki ayrıcalıklı konunu kente geldiğinde de sürdürür, bakanlıklarda odacı olması bunun göstergesidir. Odacı olmak taş işçiliğine oranla görece daha prestijlidir. Romanda köyün tipik yapısal ilişkiler ağının dışında varlık alanı bulan tek karakter Mustafa’nın ağabeyi Murat’tır. Eğitim görmüşlüğü ile köydekilerden ayrılır. Ancak Murat karakteri romanda fazla geliştirilmemiştir. Romanda Mustafa karakteri üzerinden cehaletin mistik ve ironik sonuçları gösterilir. Sevdiği kız Ayşe’yi ele geçirme planında yarasa kemiğinin kullanılması tüm ümidin bu plana bağlanması başlı başına gülünç bir anlatıdır.¹⁶

Toplumsal Yapı ve Değer Sistemi

Toplumunu bir arada tutan unsurlar arasında normlar başta olmak üzere gelenek, görenek, diğer kurumlarla birlikte değerler düzenleyici ve denetleyici işlevleriyle en önemli mekanizmalardan biridir. Emile Durkheim Toplumsal İşbölümü adlı eserinde toplumu ilkel

¹⁶ Olgun Gündüz, *Türk Romanında Toplumsal Gerçeklik: Kemal Tahir Örneği*, İstanbul. (2011). Yayımlanmamış Doktora Tezi.

ve modern durumlarda bir arada tutan şeyin karşılaştırmalı bir analizi üzerinde durarak, toplumları bir arada tutan şeyin maddi olmayan toplumsal olgular olduğu tespitinde bulunur. Bunlar, sahip olunan ortak bir ahlak veya kolektif/toplumsal bilinçtir.¹⁷ Buna göre toplum içinde değerleri üreten kolektif/toplumsal bilinç söz konusudur. Değerler bireysel bilinçlerin dışında olmakla kalmayıp emredici ve zorlayıcı bir güce sahiptir. Birey istese de istemese de değerler kendisini ona dayatır.¹⁸ Değerler soyut ve yazısız olmalarına rağmen toplumsal düşünce ve davranış üzerindeki rolleri bakımından somut kalıplar ortaya koyar.¹⁹ Kolektif norm ve değerlerin birleştirici gücü sayesinde toplumsal yapının devamlılığı mümkün olur. Bunun gerçekleşmediği veya işlevinin zayıfladığı durumlarda ise bir tür düzensizlik ve çözülme meydana gelir. Emile Durkheim'in Anomi terimiyle karşıladığı bu durum, sosyal yapıda toplumu bir arada tutan normların, değer sisteminin zayıflamasıyla oluşan karışıklık ve çatışma durumudur.²⁰

Değerlerle birlikte toplumsal yapının bir diğer bileşeni de normlardır. Norm, sosyolojide "kültürel açıdan arzu edilir ve uygun olarak değerlendirilen davranışları akla getiren ortak bir davranış beklentisi" olarak tanımlanır. Normlar buyurgan olma özellikleriyle kurallara ve düzenlemelere benzerler, fakat normlarda kuralların resmi statüsü yoktur.²¹ Muzaffer Şerif'e göre norm "bir sosyal birimin üyeleri için kabul edilebilir ve edilemez olan tutum ve davranışların yayılımını tarif eden bir değerler ölçeğidir."²² Sosyal norm, toplum tarafından doğru ve makbul kabul edilen ortak tutum ve davranış beklentisidir. Sosyal normlar, bir takım yasaklar, kaçınmalar, sakınmalar yoluyla neleri yapmanın doğru neleri yapmaktan sakınmak gerektiğini ortaya koyarlar. Sosyal normlar düzenleyici ve denetim sağlayıcı işlevleri ile bir anlamda sosyal düzeni tesis ederler.

Sosyal normları kendi bünyeleri içinde örf, adet, anane, töre, gelenek, görenek, moda gibi başlıklar altında incelemek mümkündür. Bu kavramların çoğu kez birbirinin yerine de kullanıldığı görülür, burada önemli olan toplumsal değerlerin birer yansıma formu olarak işlev gördüklerini fark etmektir. Sosyal normlar kültürden kültüre farklılaşabilen doğru ve makbul davranışın neler olduğunu yasak ve kaçınılması gereken tutumların hangileri olduğunu işaret etmesiyle toplumda önemli bir düzenleyici ve denetleyici işlev görürler.²³

Toplumsal yapının en önemli bileşenlerinden biri de inanç sistemi ve dindir. Sağırdere'de "Neredeyse sahur davulu çalınacak" (S.s.15) ifadelerinden aylardan Ramazan olduğu ve sahur için köyde davul çalındığı anlaşılmaktadır. Yine iki romanda da köylünün müslüman olduğu, namaz, oruç, dua gibi dini pratiklere saygılı davrandığı özellikle ramazanda oruç tutmamanın ayıplandığı, orucu katı olarak bozmanın da altmışbir gün oruç tutmayı gerekli kıldığı gibi bilgilerin bilindiği anlaşılmaktadır. Körduman'da, Topal İsmail'in oruçlu iken birlikte olmak istediği kızla yaşadığı bu ikilem şöyle betimlenir: "Tam o niyetle çırpıyı kaldırdım. Aklıma geldi. Tüü... Mübarek ramazan! Orucuz yahu!...Desteyi tekrar bıraktım. "Aman orucu bozup altış bire yatmak olur mu?" (K.s.82).

Gelenek ve Görenekler

Toplumsal yapının düzenleyici işlevlerini yerine getiren birleştirici unsurlardan bir diğeri de gelenek ve göreneklerdir. Sağırdere romanında yer verilen düğün sahneleri, o dönem köy yapısında bu törenin nasıl gerçekleşmesi gerektiğini düzenleyen bir dizi yazısız kuralın

¹⁷ Aktaran George Ritzer, *Modern Sosyoloji Kuramları*, Ankara, (2012), Deki Yayınları, s.19.

¹⁸ Emile Durkheim, *Sosyolojik Metodun Kuralları*, İstanbul (1994) Sosyal Yayınları, s.36.

¹⁹ Olgun Gündüz, "Değerlerin Kaynakları ve Bireysel, Toplumsal, Kültürel, Dini, Ahlaki Temelleri", *Toplum ve Kültür Bağlamında Karakter ve Değerler Eğitimi*, ss. 63-81. Ankara, (2021). Pagem Yayınları, s.64.

²⁰ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara, (1999). Bilim ve Sanat Yayınları., s.92.

²¹ A.g.e., 533.

²² Aktaran Sibel Arkonaç, *Grup İlişkileri*. İstanbul: Alfa Yayınları, (1993), s.44.

²³ Gündüz, *Değerlerin Kaynakları ve Bireysel, Toplumsal, Kültürel, Dini, Ahlaki Temelleri*, s.70.

varlığını gösterdiği kadar bu kuralların o toplum için önemine de işaret eder. Sağırdere’de geçen bir düğünün, tüm detayları verilirken düğün üzerinden köyün gelenek ve görenekleri, moda algısı, adetleri en ince ayrıntısına kadar büyük bir kurallar manzumesi içinde anlatılır. Düğünün aşamaları anlatılırken köyün o dönemde bu merasimi gerçekleştirmede, içinde sosyalleştiği toplumun benimsediği değer sistemine olan bağlılığı da ortaya konur. Sağırdere’de düğün, önemli ölçüde dini ritüellere bağlı olarak gerçekleştirilir. Cami, Cami Hocası ve dua, düğünün başlangıcından bitimine merasime eşlik eden unsurlardır.²⁴ Başağası Battal Ağa’nın düğününün anlatıldığı sahneler bu unurların düğün boyu nasıl işlev gördüklerini de açık eder.

Reşit Hoca’nın Güvey evinde yaptırdığı dua ile başlayan düğünün hemen her aşaması çok ince esaslara bağlı ilerler. İçinde kuru üzüm, incirler, kurabiyeler olan kalburlar düğün alayı içinde taşınmaktadır: “Merdiven kapısından önce başlarında birer kalbur taşıyan altı çocuk çıktı” (S.s. 93). Bunun sonrasında bal şerbeti sunumu vardır. Orada da bir düzen göze çarpar. Önce Reşit Hoca, sonra ihtiyarlar, sonra gençler daha sonra da çocuklar şerbetten içmektedir. Düğün alayı daha sonra köyün içinden geçerek Camiye gidecektir ancak köylü, başını Reşit Hoca’nın çektiği düğün alayının yolunu keserek “Bizim eve de buyrun! Biz de kalbur hazırladık!” dediklerinden alay pek yavaş işlemektedir (S.s. 95). Kalbur hazırlanan evlerin kapısının önünde durularak dua edilir sonra Camide bitecek olan yola devam edilir. “Orta mahalleden, Aşağı mahalleye ininceye kadar, kalbur taşıyan çocukların sayısı on bire çıktı” (S.s. 95). Nihayetinde on beşe ulaşan bu sayının içinde Hocaların Hakkı’nın kalburu’nun olmaması yadırganır.

Tüm detayları en ince ayrıntısıyla verilen bu düğün sahnelerinde ismi geçen her üyenin görevleri de ayrıca vurgulanır. Güvey Battal’ın sağdıç Murat’ tır. Sağdıç’ın da düğün sürecince ne yapacağı belirlidir. “Cami kapısında sağdıç hazır olmalı” (S.s. 98). “Reşit Hoca yaşlılarla beraber güveyi alıp camiye girince Murat kalburları bir araya topladı. Leblebileri, incirleri, üzüm, kurabiyeleri, kavurgaları cinsi cinsine ayırdı. Bir kısmını itişip kakışan çocuklara dağıttı. Camiden çıkacaklara verilecekleri böldü, gerisini, dibek yerine götürmek üzere iki delikanlıya teslim etti” (S.s. 99). Düğün ekin çuvalının taşındığı sahnelerin anlatıldığı bölümle devam eder. Güvey evine tekrar dönen düğün alayı şimdi de güvey evinden başlayıp dibek taşıyan çuvalı taşıma merasimini izlemektedir: “Ekin çuvalını dibek taşınan yanına indiren Battal, dalgın dalgın Reşit Hoca’nın okuduğu duayı dinliyordu. Yüzü ter içinde kalmıştı. Dua bitince oğlan babası, çuvalın ağzını açtı. Dibeğe biraz buğday koyup üzerine su döktü. Ağaç tokmağı oğlunun eline verdi: -Haydi oğlum bismillah de. Ekinin bol olsun” (S.s. 103). Battal’dan sonra sağdıç Murat ve köyün diğer delikanlıları da dibek dövme merasimine katılırlar. Bu bölümde Mustafa’nın sevdiği kız Ayşe’nin evli olan Hocaların Hakkı’ya verilmesi halinde düğününde dibeklerinin dövülmeyeceği bilgisi de verilir. Köyün töresinde böyle bir uygulama olduğunu: “Kuma üstüne gittiklerinden dibekleri dövülmeyecek” ifadelerinden anlaşılmaktadır (S.s. 106). Düğün bir hafta sürecektir. “Güvey olmak kolay değil! Daha dibek alayında adamın yüreği oynar. Oysa gerdeğe daha bir hafta var!” (S.s. 99) sözleri bu durumu ortaya koymaktadır.

Düğün süreci, ‘gerdek cuması’na gelindiğinde nihayetlenir. “Köyün delikanlı başağası Battal’ın gerdek cumasına, yakın köylerin gençleri onar yirmişer toplanıp geldiler” (S.s. 121). Bu günde de önemli ritüeller yerine getirilir: Sağdıç Murat’ın kardeşi Mustafa’ya: “Erkek evinden gelin sandığı getirilecek! Sana teslim! Gözünü aç! Örtüyü falan çaldırma! Rezilliktir” (S.s. 122) sözlerinden bu işlemin önemini anlıyoruz. Bu günde bir başka dikkati çeken gelenek damadın saklanmasıdır: “Güvey kısmı, gerdek sabahı, kalbur çıkan evleri dolaşıp el öpünce, yallah saklanır. Bir de yatsı namazında görürsün sonrası gerdek” (S.s. 122). Bu sürede saklanan damadın boşluğunda süreci sağdıç idare edecektir. Yine Mustafa’nın

²⁴ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, ss. 271-282.

ağzından“Sağdıç oldu mu, bunun gibi olmalı! Güveyi sakladığı yeri, kardeşine bile söylemez benim Murat Ağam” (S.s. 122) sözlerinden gizliliğin esas olduğu anlaşılmaktadır. Sağdıçtan beklenen sandığı eksiksiz yerine ulaştırması, güveyin kundurasını, fesini çaldırmamasıdır. Eğer sağdıç bunları çaldırırsa karşılıklarını, bahşişlerinden ve kendi hesabından ödeyecektir. Düğün sırasında köyün bekar kızları ata binerek düğün heyetine katılmaktadır. “Demincek senin Pelvan’la hesapladık: Bu yıl on bir kız ata binecek... Yamören’in on bir kekligi... Birisini battal omuzladı kaldı on” (S.s.126). Güvey evine yaklaşan gelini şimdi de güvey’in annesi karşılamakta, gelin yaklaştıkça eteğindeki buğdayı saçmaktadır. Burada da niyet, uğur ve dirliktir. Güvey evinin önünde de bir takım adetler uygulanmaktadır. Gelin attan inmemetedir: “Ben inek verdim!... İnsin!/ -Yetmez/ ben de, beş tiftik davarı verdim... İnsin!” (S.s. 130). Kaynanası ve kaynatasının bu sözlerinden sonra gelin nihayet eve girebilecektir.

Düğün boyu betimlemesi yapılan bir diğer unsur da törende giyilen kostümdür. Güveyin kıyafetlerinin anlatıldığı bu bölümde elbiseler ve renkler tüm detayıyla verilir. “Namaz bitince sağdıç Murat güveylik elbise bohçasıyla içeri girdi...Sağdıç Murat, yeşil şayaktan Zipkayı verdi. Bu zipka, cep ağızlarından aşağıya kadar siyah kaytanla işlenmişti. İpek gömleğin kırmızı sarı çizgileri pencereden vuran güneşte ışı ışı parlıyordu. Şal kuşak bağlanırken Reşit Hoca ağır ağır haırlattı: Besmele çek oğlum besmele çek...Sonunda Battal’ın başına güveylik fesi koydular. Buna pembe, mor, sarı oyalı bir yazma sararak ucunu omuzundan sallandırdılar” (S.s. 99-100). Köçeklerin kıyafetlerinin anlatıldığı bölümde: “Yelekleri sırma işlemeliydi: Şal kuşaklarını, karılar gibi arkalarından sarıp göbeklerinin üzerinde büyük büyük düğümlemişlerdi. Sabahtan beri evlerden topladıkları bahşiş mendiller, kuşaklarında sallanıyordu. Kırmızı bezden çok geniş eteklikler giymişlerdi. Döndükleri zaman, bu etekler bakır siniler gibi açılıyor, mavi zipkaları görünüyordu” (S.s. 127) ifadeleri yer alır. “Davulcu da inadına güzel giyinmişti. Beyaz şalvarı, içine dört kişi girecek kadar genişti. Sirtında, güneşle yanıp sönen sarı atlastan bir gömlek, belindeki kırmızı kuşağın üzerinde, siyah meşini parıl parıl bir eski zaman silahı vardı” (S.s. 127).

Yarenlik Töresi

Yârenlik, ahîliğe bağlı onun bir yan örgütü olarak özellikle taşrada işlev gören bir yapıdır. Orta Asya Türk kültürünün göçler yoluyla Anadolu’ya gelmiş bir uzantısı olarak kabul edilmektedir.²⁵ Yâren meclisleri, 24 Oğuz boyunun temsil edildiği bir büyük başağa, bir küçük başağa ve 22 yârenden oluşur. Yâren teşkilatı günümüzde Ahilik ve Lonca teşkilatlarının görevini üstlenmiştir. Kelime anlamı kardeş, dost, arkadaş demek olan yâren, Türk örf, âdet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşerek sevgi, kardeşlik, birlik ve beraberlik içerisinde yaşatılan millî kültür mirasımız, ilim ve irfan yuvası, edep ve terbiye ocağıdır.²⁶ Yarenlik sistemi, belli normlara ve kurallara dayalı, geleneksel olarak kuşaktan kuşağa aktarılan bir yapı içinde, köyün özellikle gençleri üzerinde denetim işlevi görmektedir. Yarenlik belli ilkeler ve normlar koyarak toplumsal yapıdaki düzeni korumaya çalışır. Toplum için kötü sonuçlar yaratacak her türlü davranış Yarenlik kurumunun hoş karşılamadığı davranışlardır. Yarenlik kurumu, koyduğu kurallarla “kötü söz söylemek, kin tutmak, yalan söylemek, hile yapmak, kandırmaya yönelmek, hovardalık yapmak gibi” toplumda kanunen yasak olmadığı halde, yayılması ahlak ve maneviyat açısından sakıncalı eylemler yasaklanmıştır. Temel ilke olarak "açık ve kapalı" diye bir ilke benimsemiştir. Açık olması gerekenler (alın, kalp, kapi ve sofrası), kapalı olması gerekenler (el, dil ve bel'dir) ve onlar da mana olarak haramdan, dedikodudan, yalandan, zinadan uzak durulması, sır saklanması ile ifade edilebilir.

²⁵ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, (1974) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını.

²⁶ Ahmet Absarıloğlu, *Gelenekten Evrensel Yâren*, No: XII, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları (2007), s.18.

Yaren ve Yaren meclisi adlandırmaları iki romanda da çokça zikredilir. Yarenlik yazarın Sağirdere romanında dipnotla verdiği bilgiye göre “Çankırı köylerinde köy delikanlıları her sene bir “büyük başağa” (Buna “yiğitbaşı” da diyorlar) bir “küçük başağa”, bir de çavuşbaşı seçerler. Bunlar delikanlıları çeker çevirir. Gittikçe değerini kaybeden eski bir Ahi yarası olsa gerek” diye betimlenir (S.s. 46)”. Sağirdere’de anlatıldığı hali ile köyün, küçük ve büyük olmak üzere birer senelik aralarla seçilen başağaları yarenlik töresinin temsilcileridir. Yarenlik siseminde “başağa” seçme zamanı büyük bir ritüel olarak tüm detayları ile Körduman’da anlatılır: “Yamören köyünün on üç yaşından otuz yaşına kadar bütün gençleri “başağa”ları seçmek için Himmet Çavuş’un odasında toplanmışlardı” (K.s.150). Seçim için toplananlar yine töreye uygun olarak aralarında sessize konuşmaktadırlar. Oturma şekli rastgele değil bir düzene bağlıdır: “Kapıdan girince sağa düşen sedirin baş tarafında Büyük Başağa Battal, onun karşısına, sol sedirin başına da Küçük Başağa Murat kurulmuştu” (S.s. 150). Oturma düzeninin yanında oturma şekli de bir o kadar önemlidir. Başağanın oturma şekli taklit edilir, kesinlikle keyfi davranılmaz. Belli bir oturma şeklinde sabitlenen başağanın bu hali ile diğerlerine bir mesaj verdiği anlaşılmaktadır: “Yorulmaz. Başağa, yorulsa da, sık değiştirmeyecek bacağı... Delikanlı terbiyesidir bu” (K.s. 151).

Köyün girdisi çıktısı, yapılacak düğünler, kırgınlıklar, töreye aykırı davrananlar hep bu mecliste görüşülüp karara bağlanmaktadır. Hem ekonomik hem de sosyal yönü olan Yarenlik kurumu, köydeki kırgınlıkları sulhe bağlamak yolu ile tesis edilmiş olan huzur ortamını muhafaza etmeye çalışır: “- Başağa dargınımız var? - Kim kime?, Pelvan Vahit’le İsmail Ağa geçende ileri geri etmişler, duyduğuma göre konuşmazlarmış... - Peki! Dargınlık günah... Hadi delikanlı önünde barışsınlar bakalım” (K.s. 157). Yarenlik töresinin köy için anlamı töreyi bozmamak yani bu yolla sosyal yapıyı muhafaza etmektir. Geleneksel yapılar köylünün düzeni muhafaza etmede kullandığı en önemli enstürmandır. “Düğün yapanlardan, gücüne göre para alırsın. Delikanlıyı güzel gütl! Delikanlı birbirine tutkun olsun. Eski töre bozulmasın” (K.s. 157). Bu ifadeler yarenlikte yeni başağa olarak seçilen Nail’e, töre gereği eskiden beri söyene gelen öğütlerdir. Köy gibi yaşamı idame ettirmenin sert koşullar içinde sürdüğü yapılarda Yarenlik kurumu, önemli bir dayanışma ve işbirliği kaynağıdır: “Halit Ağa ile Osman Ağa’dan on lira alacağımız var. - Dursun. - Ferahlayınca verirler. - Sıkıştırmak gerekmez” (K.s. 153) ifadelerinden ekonomik gücü az olanların Yaren tarafından desteklendiği görülür.

Köyde törenin dışında keyfi davranışlarda bulunmak Yarene aykırı gelmek demek olduğundan hoş karşılanmaz ve karşılığı çeşitli ceza mekanizmaları ile gecikmeksizin verilir. Sağirdere romanında taş ustası Hasan’ın bir dönem köyde küçük başağa seçildiği ancak delikanlı parası yediği için yarenden çıkarıldığı anlatılır: “Bu Hasan, köyde delikanlı üzerine küçük başağa seçildi. “Yapmayın, ceremesini çekersiniz” dedim, dinletemedim... Sonunda delikanlı parası yedi. Hasan’ı, bu yüzden yarene almazlar. (S.s.276). Yarenlik yasaları kesin olup aksi davranışta bulunanları katı kurallar beklemektedir. Hatta bu mesafeli tutum Hasan’ın köyden şehre gitmek zorunda kalmasının nedeni olarak gösterilir. Yine Sağirdere’de Pelvan Vahit’e, yaptığı uygunsuz bir davranıştan ötürü (köpeği yaralamak) ‘terbiye dayacağı’ adı ile sopa çekilir. Bu iki örnekte Yarenlik kurumunun köydeki töreye aykırı davranışları karşılıksız bırakmadığı ve toplumsal düzeni rahatsız edecek tavır ve davranışlardan toplumun geri kalanını koruma refleksi sergilediği görülür.

Yarenlik kurumunun yasak saydığı davranışlara karşı toplumun geri kalanını korumak adına ceza mekanizması geliştirdiği görülür. Verilen bu cezalarda sosyal içerik gözetilir. Yarende kuralları, gelenekleri ihlal edenler için uygulanan üç tür ceza vardır. Bunlar çeşitli yörelerde farklılıklar taşısa da öz olarak aynıdır. Cezalar şu şekilde uygulanır: 1-İhtar; 2-Ziyafet veya yardım cezası. Ceza alan kişi yarelere mükellef bir ziyafet verir. Bazı yerlerde de bir yoksulun kışlık ihtiyacı (odun, kömür, yiyecek, giyecek) alınır; 3- Kovma (çeşitli

yerlerde dayak (falaka) da bir ceza biçimi olarak uygulanmaktadır. Kovulma en ağır cezadır ve çok nadir uygulanır. Kovulan kişiye kovulduğu yüzüne söylenmez. Yarende bulunanların ayakkabıları karmakarışık bir şekilde kapı önünde bir yerde toplanır. Yalnızca kovulanın ayakkabısı düzgün bir şekilde yanbaşına mum, çıra ya da fener yakılarak bir kenara bırakılır. Kişi bu durumdan kovulduğunu anlar. Kovulmanın yarattığı sonuçlar çok ağırdır. Suç işleyip Yarenden kovulan biriyle kimse kız alıp vermez, alışveriş yapmaz. Yarenden kovulan kişi bir nevi toplumsal aforozu uğrayarak, yaşadığı kenti terk etmek zorunda kalır.²⁷ Körduman'da Yarenden çıkarılan Hasan'ın durumunun görüşüldüğü mecliste bu sahneler aynen tekrarlanır: "Para yedi utanmadı, delikanlıları birbirine katacak, utanmadı. Bir de sonunda kalktı, aramıza geldi; şuraya oturdu. Yoluyla, "Kalk git" dedik, aldırılmaz. Ayakkaplarını önüne çevirdik, aldırılmaz... Yamaklar süpürge ile önünü süpürdüler. Sopa yiyeceğini kalı kesmeden defolmadı. Hey Allah! Adam kısmısı, önüne ayakkapları çevrilir de sıçrayıp gitmez mi? Ben böyle utanmaz görmedim" (K.s. 152).

Sağırdere romanında küçükbaşğa seçilen Murat gençler üzerinde önemli bir saygı ve otorite kaynağıdır. Mustafa, aynı zamanda ağabeyi de olan Murat'ın başağalığı döneminde köyde herhangi bir uygunsuz davranışta bulunmayacaktır. Mustafa'nın Ayşe ile olan diyalogunda geçen: "Murat Ağama derim! "Mustafa bana bir etmediğini komadı" derim... Murat Ağasının ismi geçer geçmez Mustafa korkuyla bakındı" (S.s. 67) ifadelerinden bu çekince açıkça görülebilir. Murat, köy gençlerinin birbirleriyle iyi geçinmesi, birbirlerine saygılı olması gibi birçok ahlaki değer gençlerde yerleşmesine yardım eder. Aynı kabileden olmalarına rağmen iyi geçinemeyen, Güldane yüzünden araları açılan Nail ile Vahit'in karşı karşıya geleceğini anlayan Murat; "Ayıptır, ayıp... Köpek saldırır, bıçağa davranırsınız, birisi yüzünüze sert baksa bıçağa davranırsınız." (S.s.48) diyerek Vahit'i azarlar ve ona 'terbiye dayağı' atılmasına izin verir. Diğer taraftan gerginliğin çözülmesi için Nail'le de konuşur. Yine kardeşi Mustafa'nın söz getirip götürdüğünü anladığında; "Bilsen de 'bilmiyorum' diyeceksin... Söz getirip götürmek olmaz. Köyde delikanlıların iki tane başağası var. Böyle bir şey olunca onlara bildirmeli." (S.s.60) şeklindeki telkiniyle Mustafa'nın bu eksikliğini gidermeye çalıştığı görülür.

Yarenlik töresinin kurallarının yansıdığı bir diğer alan da düğün merasimidir. Evlenenin delikanlı parası olarak belirlenen miktarı vermesi bu kurallar gereğidir: "-Başağaya dedin de aklıma geldi, Battal Ağa kaç lira delikanlı parası vermiş? -Bilmem... On beş lira vermiştir. Yasası on lira... Ama yiğitbaşı olduğundan fazla verir. Ne dersin abla? (S.s. 110). Buradan para miktarının da yarenlik geleneği içinde belirlendiği anlaşılmaktadır.

Sağırdere romanında "delikanlı parası yediği için" yarenden çıkarılan Hasan'ın bu mecliste bağışlanması konu edilmektedir: "Gelin bağışlayalım. O da bizim köylümüz. Sevaptır. Üç yıldan beri dışarda... "Bir Hasan'ı terbiyeye alamamışlar!" diyerek lafımızı etmekte komşu köyler..." (K.s. 151-152). Ancak yarenlik geleneği böyle kabahatlerin affını öyle kolay görmemektedir. Sonuçta Hasan için bir yıl daha bağışlanmaması kararı çıkacaktır. Hasan'ın Yarenlikten çıkartılıp en ağır ceza olan dışlama cezası almasına sebep olan eylemlere bakıldığında neden kolay bağışlanmadığı anlaşılmaktadır: "Hasan bağışlanır mı imiş? Başağaya yaptık, başımıza çıkardık, delikanlı parası yedi. Fazladan ötekini, berikini, birbirine düşürdü. Az kalsın, köy delikanlısı iki bölük olacaktı" (K.s. 151). Bu örnekle Yarenlik töresinin bu tarz davranışlara karşı katılığının 'düzen bozulması' anlayışıyla belirlendiği görülmektedir.

²⁷ Mahmut Tezcan, "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yârân Örgütü", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 24 (2), 335-352. DOI: 10.1501/Egifak_0000000680, (1991).

Törenin Çözülmesi

Körduman romanında geçen: “Yaren’in de tadı yok Ömer Ağa... Nerde eski Yarenler!...Eskiden Yaren iyi imiş bakma şimdi... Bacağım uyustu. Dizinin birini dikip oturacaksın. Başağının keyfi bilir... Başağa delikanlının bacağından başka şeye karışamaz olmuş. Bir de gençler mutlaka birbirine ‘Ağa’ diyecek. Dışarıda ana avrat sövüşenler, içeride “Ağa gel”, “Ağa git” (K.s. 162) ifadeleri Yarenlik töresinin sosyal etkisinin ve denetleme gücünün giderek zayıfladığını göstermektedir.

Sağirdere’de düğün merasimi ile birlikte evlilik kurumu toplumsal yapının çekirdek birimi olarak ele alınır. Sağirdere’de kadın erkek arasındaki ilişkiyi düzenleyen evlilik kurumudur.Yarenlik töresinin gereği diğer ilişkilerde olduğu gibi kadın erkek arasındaki ilişki de belirlenen kurallar çerçevesinde gerçekleşmelidir. Körduman’da ise evlilik ve düğün gibi formlar görünür olmaktan çıkar ve ilişkiler yaygın bir cinsellik ağında cereyan etmeye başlar. Kadın erkek arasındaki münasebetin evlilik kurumu meşruiyetinden çıkıp cinsel birlikteliğin gayrimeşruluğuna bırakması, Yarenlik töresinin zayıflamasının getirdiği bir durumdur. Köyün özellikle gençleri üzerinde etkisi olan Yarenlik Murat’ın başağalığı döneminde başta Mustafa olmak üzere gençlerin cinsel isteklerini meşru kanallar içinde sınırlandırmalarını sağlayabilmiştir. Murat’tan sonra başağının değişmesi gençlerin cinsellikte kendilerini kontrol etmemeleri ve aralarındaki çatışmaları sulhe bağlamak yerine artırarak sürdürmeleri ve nihayetinde birbirini öldürmeleri Yarenlik kurumunun köydeki toplumsal düzeni artık muhafaza edemediğini göstermektedir.²⁸

Romanlarda dikkat çeken bir diğer unsur kadınların konumudur. Kadınların evlendikten sonra sadece kocalarına karşı değil ailenin diğer fertlerine karşı da görevleri vardır. Gelinlerden, evlendikten sonra yaşayacağı evde kocasının annesi, babası ve kocasının kardeşlerine de hizmet etmesi beklenir. Mustafa’nın ağabeyi Murat’ın evlendiği Feride’nin Mustafa’ya karşı olan yükümlülükleri şöyle anlatılır: “Feride bundan böyle sizin evin kızı.... Bu akşamdan sonra anası babası öldü demektir. Kız kısmı karnını doyuracağı yerin malı... Geceleri odadan gelmeni bekleyecek... Sen yatmadan yatmayacak. Senin bundan sonra hizmetini hep gelin görür.” (S.s. 170). Evlenen kadının kocasına mutlak bağlı olacağı “Kocana kötü söyleme, cehenneme gidersin! Karı kısmı kocasına bağlı olacak” (K.s.316) ifadelerinden kadından kocasına mutlak itaat etmesinin beklendiği anlaşılmaktadır.

Kadının toplumsal rolü içindeki yeri çoğu kez kocasından sonra gelir. Kadınların köy işlerinde en önde çalıştırılmalarına rağmen sofraya birlikte oturmadıkları ancak bu anlayışın Yakup Ağanın gelinini sofrada yanına oturtması davranışıyla değişmeye başladığı anlaşılmaktadır: “Feride (Murat’ın karısı), “Kaynatam beni ekmek yemeğe oturtmakta” diye salınmaktaymış”(K.s. 62-63) cümlelerinden ve “Gelini sofraya oturtmakta...Yakında alır Cumhuriyet balosuna götürmezse, nah bıyıkları kazıtırım” (K.s.165) ifadelerinden Yakup Ağa’nın bu tutumunun köylü için yadırgatıcı olduğu kadar köy için de önemli bir değişiklik olduğu görülmektedir.

Köylünün geleneksel yapı içinde algıladığı ve tanımladığı kadının şehir ortamında farklı konumlandığı köylülerce yavaş yavaş bilinmeye başlamıştır. Şehirde kadınların yaşama şekli gerek Ankara gerekse İstanbul üzerinden çeşitli gözlem ve duyularla öğrenilmiştir. Körduman’da özellikle bu başkalık çeşitli diyaloglar üzerinden şöyle verilir: “İstanbul’da işler bütün bütüne kötüymüş... Karılar etekleri baldıra sıvamış, çorabı sıyırmış atmış... İstanbul karılarının kollarında altın bilezik varmış ki, dirseklere kadar. Elde “on iki liralık” çanta... salınır gezermiş karı milleti! İstanbul’da fermanı karılar ele almış. Erkek mal gibiymiş

²⁸ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, ss. 271-282.

“sırıtaalmış fukaralar” dedi anlatan... Evde kap yumak, pırtı yumak İstanbul’da erkek kısmının ödevi çoktan...” (K.s. 187).

Sağırdere’de Mustafa Ayşe ile evlenmeyi düşünürken, Körduman’da zaten evil olan Ayşe ile birlikte olmaktan geri durmaz. Çünkü Yarenliğin sınırlandırıcı gücü yeni başağa ile birlikte ortadan kalkmıştır. Mustafa’nın cinsel isteklerinin doğrultusunda hareket etmesini telkinlerle arkadaşı Topal İsmail sağlamıştır. Hırsızlığı, yalan söylemesi ve laf taşıması gibi negatif özellikleriyle bilinen Topal İsmail, düşünce yapısı ve davranışları ile başta Mustafa olmak üzere diğer gençleri kötü yönde etkilemektedir. Topal İsmail’in telkinleri ve gençliğinin verdiği heyecanla cinsellikte gevşeklik gösteren Mustafa’nın köydeki bütün uğraşı birlikte olmak istediği Ayşe’yi elde etmektir. Ancak hem ‘küçük başağa’, hem de ağabeyi olarak Murat’tan çekindiğinden bu niyetinde fazla ileri gidememiştir. Köyün gençlerinin kadınlara karşı aşırı ilgisi ve cinsellikte gösterdiği zayıflık Murat’ı ‘küçük başağa’lıkta zorlayan en önemli unsurdur. İki sene yarende ‘küçük başağa’lık görevini yerine getiren Murat, Kastamonu’ya eğitimlik kursuna gitmesini ve Sımcık’ta tren işçiliği yapmasını bahane göstererek bu görevi bırakır. Yarenlikteki yeni seçimde ‘küçük başağa’nın (Nail) değişmesi köyde biriken bireysel heveslerin açığa çıkmasına neden olur. Gençler ilk iş olarak bir kadın getirip oynatmak isterler. Seçilen yeni küçük başağa’nın kişiliği bu isteği yerine getirmeye elverişlidir. Oynatmaya getirilen kadın aynı zamanda köyün delikanlılarının birlikte olacağı kadındır. Murat bu noktada taktik davranarak köye ‘illetli kadın’ getirmiş böylelikle gençlerin getirilen kadınla birlikte olmasını engellemiştir. Yeni ‘küçük başağa’ denetimi elinde tutmakta zayıflık gösterince, Yarenlik terbiyesinin getirdiği ahlaki normlara bağlı kalmakta güçlük çeken gençlerin tamamen kendi arzuları doğrultusunda hareket etmeleri mümkün hale gelir. Aralarında husumet olan Mustafa ve Pelvan Vahit’in, Yaren terbiyesi içinde barışmak yerine iyice zıtlaşmaları ve nihayetinde Mustafa’nın Vahit’i öldürmesi ile gelen acı son köyde geleneksel kurumların zayıflamasının yarattığı boşluğun ne gibi hadiseler ortaya çıkardığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Eğitim ve Göçün Farklılaştırıcı İşlevi

Sağırdere ve Körduman romanındaki toplumsal ilişkilere bakılığında hadiselerin seyrine etki eden iki temel faktör söz konusudur. Bulardan biri eğitim diğeri de kırdan kente göçtür. Köylülerin anlam dünyasını oluşturan değerler sistemini çözümlmek, düşüncelerini ve davranışlarını anlamak bakımından önemlidir. “Köylünün hayatını yöneten kurallar, Anadolu’da eski medeniyetlerden kalma inançlar, Orta Asya’dan göç eden Türklerle gelen ve İslamiyet’in yayılışından çok sonra eklenen yeni itikatlar ve geleneklerin karışımından meydana gelen bir değerler ve inançlar sistemidir.”²⁹ Bu yüzden köylülerin düşünceleri ve davranışları zaman zaman dini öğretilerle şekillendiği gibi zaman zaman hurafeler ve batıl inançlarla da biçimlenebilmektedir. Köylünün işin içinden çıkamadığı durumlarda başvurduğu bu meşrulaştırma aracı köy içinde işlevsel olması bakımından dikkat çekicidir. Sağırdere ve Körduman ikilemesinde Mustafa’nın Topal İsmail’den alıp, sevdiği kızı elde etmek için medet umduğu “yarasa kemiği” ile ilgili sahneler müstehzi bir dille anlatılır. Bu konudaki inanın çarpıklığı kadar bu inana dayanak olan Topal İsmail’in - muhtemelen uydurduğu- tuhaf hikaye onun ağzından şöyle verilir: “Bu kemikte çok iş var Mustafa! Bu kemik bildiğin kemik değil!... Yarasa kuşunun kemiğidir bu... Yarasa kuşunu tutmuşlar, hiç kullanılmamış altınla kesmişler, karınca yuvasının yanına koymuşlar. Karınca deyip geçiyor musun efendi, karınca et yer ki, kurt kaç para... karıncanın etten soyduğu kemiği akan dereye, suyun içine bırakırsın... Bıraktığın yere iyi nişan koyacaksın. Yoksa kaybolur. Akan suyun

²⁹ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul, (2009) s. 103.

fendine akıl ermez. Yarasa kuşunun kemiği suyun içinde ikiye ayrılır... Tılsımlı kemik, akıntının yukarısına çıkan kemik... Bendekini ayrıca, Reşit Hoca okudu” (S.s. 153).

Düğün geleneğinin anlatıldığı bölümde nikah kıyma esnasında yapılacak bazı davranışlardan kaçınılması bilgisi: “Tam nikah kıyıldığı dakika, birisi bir bıçağı kınına soksa, saatinin kapağını kapatırsa, güveyin geline yaklaşamayacağına Yamörenliler inanıyordu” (S.s. 136) Murat’ın “Öyle iş olmaz” itirazıyla birlikte anlatılır.

Cumhuriyetin kurulmasından kısa süre sonra yapılan inkılaplar, geleneksel yapıların modern araçlarla dönüştürülmesini hedeflemektedir. Bu dönemde köylüyü aydınlatma projesinin karşılığı olarak bir dizi gelişme yaşanır. Modern değerler sistemini, geleneksel yapıların yerine ikame etmek söz konusu köy olunca kolay değildir. Bu durum Cumhuriyet yönetimi önünde önemli bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorunu aşma yollarının en önemlisi köylüyü bir öğretmen vasıtası ile eğiterek aydınlatmak ve ‘mesnetsiz inanış’larından arındırmak düşüncesiyle gelişmiştir.³⁰

Bu dönemin siyasal iklimi içinde romanlarda tasvir edilen köye bakıldığında Yamören köyünde okul bulunmamaktadır. Bir zamanlar yapılmıştır ancak bakımsızlık ve ilgisizlikten yıkılmıştır. Murat’tan başka köylülerin, Reşit Hoca’dan aldıkları dini eğitimin dışında herhangi bir eğitimi yoktur. Murat, Kurşunlu’daki beş senelik ilkokulu bitirmiş ve Öğretmen Yetiştirme Kursuna da devam etmektedir. Murat’ın öğretmeni de Mahmut Hoca’dır. Sağırdere’de köylünün modern eğitime bakışı Eşkıya Eğri Ahmet’in ilçeye gönderilen öğretmeni köye getirip meydana oynatması üzerinden verilir. Bir eğlence anlayışı içinde değerlendirilen bu olay köylünün o dönem öğretmene bakışındaki mesafeyi de göstermesi açısından dikkat çekicidir. Olayın bir başka boyutu bunu yapan Eşkıya Eğri Ahmet’in bu ve benzeri davranışlarıyla köylüde hayranlık uyandırmasıdır. Bu olay, eşkıyaların bu dönemde devletin periferideki temsilcileri saydıkları öğretmen ve subaylara karşı aldığı tavrı anlamak bakımından önemlidir.

Köylünün eğitim algısı köy yerinde kendisine güç ve prestij kazandırdığı ölçüde meşruiyet kazanır. Kulaksızın Yakup Ağa’nın oğlu olan Murat’ın bu anlamda eğitimi köy için bir anlam ifade etmemektedir. Yakup Ağa, Murat’tan köyde muhtar olmasını beklerken onun eğitimine Öğretmen kursundan devam edip öğretmen olmayı seçmesi Yakup Ağa’nın en büyük hayal kırıklığıdır. Murat’tan bu beklentisini gerçekleştiremeyen Yakup Ağa şimdi de Mustafa’nın okuyup köye Muhtar olmasını istemektedir. Yakup Ağa, Murat’ın ‘küçük başağalığı’ bırakmasına kızdığı gibi kardeşi Mustafa’yı bu göreve önermemesine de sinirlenmiştir. Murat’ın yerine seçilen ‘küçük başağal’ Nail’dir. Nail ise Hocalar sülalesindedir. Yakup Ağa’nın eğitime bakışının köydeki güç mekanizmaları üzerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Körduman romanında Murat’ın, Kastamonu’ya öğretmenlik kursuna gittiği bilgisi verilir. O dönem için Köy Eğitmeni Yetiştirme Kurslarının “köylüyü devrimci, laik ve cumhuriyetçi inançlarla yetiştirmek ve bunları köylüye benimsetmek; Köylünün sosyal hayatında ekili olabilmek, medeni kanunun hükümlerini köyde hakim kılmak, modern görgü kurallarını köylüye öğretmek; köyün ekonomik hayatını etkileyebilmek, ileri tarım yöntemlerini, pazar ilişkilerini onlara anlatmak” gibi hedeflerle açıldığı görülmektedir. İlk kez 1936’da Eskişehir’de açılan bu kurslar zamanla diğer illere de yayılır. 1938’de Eskişehir, Edirne, Kocaeli, Erzincan, İzmir, Kars, Kastamonu, Kayseri, Manisa ve Malatya’da toplam 11 Öğretmen Kursu açılmıştır.³¹ “Yeni köy ve köylünün yaratılması daha en başından bir siyasi projedir. Hem öğretmen kursları hem de köy enstitüleri bu projenin, “dönüştürme” işlevini yerine getirecek araçlar olarak kurgulanmışlardır. Yine her ikisinin de dönüştürme nesnesi,

³⁰ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, ss. 271-282.

³¹ Mustafa Ergün, “Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları” *Öğretmen Okullarının 160. Yılı*. (2008), Ankara, s. 76.

çocuğuyla, yetişkiniyle tüm köylülerdir. Yani burada söz konusu olan bir öğretim hamlesi yapmaktan ziyade, bütün olarak köylüyü bir siyasi proje kapsamında, dönüştürme esasında eğitmektir.”³²

Köylülere yeni teknikler öğretmenin yöntemi olarak düşünülen Köy Eğitmeni Yetiştirme Kurslarının o dönem şartlarında köydeki etkisi Murat ve Hocaların Hakkı ilişkisi üzerinden gösterilir. Murat Kastamonu’da gittiği Köy Eğitmeni Kursundan öğrendiği yeni tekniklerin karşılık bulduğu tek isim Hocaların Hakkı’dır. Körduman romanında Murat, hem eğitim-öğretim, hem de tarım faaliyetlerinde köylüye rehberlik edecek bu kurstan aldığı bilgiyi köyde paylaşacaktır. Yağışların az olması sebebi ile madur olan köylünün kötü iklim koşullarında ekinleri yanmıştır. Tüm köylü bu durum karşısında hiçbir şey yapamamanın verdiği çaresizlikle umutsuz beklerken, Hocaların Hakkı ekilmiş tarlaları sürerek yeniden ekme yoluna gider. Körduman’da bu sahne şöyle anlatılır: “Fukaralar çaresizlik içinde boyunlarını bükmüşler, “Topraktan ve Allah’tan köylü kısmı umut kesmeyecek!” diyorlardı. Yamören’e kalsa, için için kan ağlayarak, elleri böğründe ilk yazı bekleyecekti. Ama Hocaların Hakkı, bir sabah köyü allak bullak eden bir işe başlayıverdi. Korucu Ali içeri girip, “Hakkı, ekilmiş tarlaları sürüyor” dediği zaman muhtar odasında bağdaşa oturanlar hep birden, “ya Allah!” diyerek diz üstüne kalktılar” (K.s. 322). Mustafa’nın bunu neden yaptığı sorması üzerine ise: “Benim aklım kitap aklı! Murat Ağan bir kitapta okutmuştu geçen yıl... Yanan ekinin tarlası yorgun olmazmış. Bu da nadas yerini tutar diye kitaba yazmışlar. Anladın mı?” (K.s. 330).

Susuzluk ve üretim araçlarına sahip olacak ekonomik güçten yoksunluk köylünün geçimlik ekonomisini sınırlandıran faktörlerin başında gelmektedir. Böyle olunca da şehre dönem dönem ek kazanç amacıyla çalışmaya gidip para biriktirmek zorunludur. Köyden şehre göç etmeyi gerekli kılan şartlara bakıldığında, bunun nedenlerinden birinin tarımsal yapıların çözülmesi olarak özetlenebilecek bir sürecin sonucu olarak gerçekleştiği görülür. Köylünün Osmanlı geleneksel yapısındaki tarımsal üretimin temel dinamiği konumundan çıkarak şehre göç etmeye varan faktörleri tarihsel arkaplanı ile değerlendirdiğimizde biraz gerilere giderek nedenleri ortaya çıkarmak isabetli olur. Halil İnalçık, 1950’ye kadar varlığını koruyan küçük köylü aile-işletmelerine dayanan sosyo-ekonomik yapıyı, Osmanlı miri toprak rejimi ve çift hane sistemine borçlu olduğumuzu söyler.”³³ Ancak bu tarihten sonra traktörün yaygınlaşması ve tarıma pazar ekonomisinin girişi ile başlayan köklü bir değişim meydana gelecektir. Osmanlı ekonomik yapısı büyük oranda tarıma dayanmaktadır. Bu yapıda toprak devletidir. Köylü devletin belirlediği toprağın sürekli işleyicisidir. Köylü üretime katılarak devlete yük olmamakta, devlet de tarımın sürmesi için başta güvenlik olmak üzere üretim koşullarını sağlamaktadır. Devletin köydeki görevli memuru sipahi bu düzenin yürümesini sağlamakla yükümlüdür. Bu yapının değişmesi 1858 tarihli Arazi kanunu’nun çıkarılması ile başlar.³⁴ Bu düzenleme ile toprağı işleyen köylüye kolaylıklar sağlanarak nihayetinde köylünün işlenen topraklar üzerindeki hakkı yasalaştırılır. Kısaca bu yasa ile devlete ait bir toprak parçasını işleyen köylü on yıl öşür ödedikten sonra toprak sahibi olabilecektir. Bu durumun yarattığı sonuçlara bakıldığında köylünün konumu güçlenirken toprak mülkiyeti de pazar ilişkilerine açılmış olmaktadır. Bu da toprağın fiilen satılabilir olması demektir.³⁵ İkinci önemli değişiklik 1925’te öşürün kaldırılmasıyla yaşanır. 1929 ekonomik buhranı tarımsal kesimde fiyatların ve gelirlerin aşağı çekilmesini zorunlu kılmıştır. Borçlanan köylü bu dönemde -ağalar, tefeciler- insafına kalmıştır. Öşürün kaldırılması ardından konulan sabit

³² Çiğdem Erdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte “Dönüşüm”ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak “Köy Eğitmen Kursları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2008) Sayı: 10/3. s. 190

³³ Halil İnalçık, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, *Osmanlı İmparatorluğu*, Eren Yayıncılık, İstanbul. (1996) s. 1.

³⁴ Recep Ertürk, *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1996, s. 18.

³⁵ Çağlar Keyder, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, (2009), s.264.

vergiler bu dönemde köylü için ek bir yük haline gelince toprak ve hayvan vergilerini ödeyemeyen köylü, ya hayvanlarını kesmiş ya da satmış ve ortakçılık yapmak zorunda kalmıştır.³⁶

Üretim araçlarına sahip olmak köyde önemli bir güç unsurudur. Bu anlamda köyde bir çift öküze ve kara sabana sahip olmak büyük bir meseledir. Köyün önde gelenlerinden biri olmasına rağmen Körduman'da Yakup Ağa'nın bir çift öküze ömründe ilk kez sahip olduğu anlatılırken, ancak bundan sonra kendisinin Ağa olarak görüleceğinden bahseder (K.s.93). Bir çift öküze sahip olmak Ağa olmaya yetecek kadar önemli ve değerlidir. Buna sahip olmayan köylüler, topraklarını yarıcı olarak vermek durumundadırlar. Toprakları olsa bile köylünün büyük çoğunluğu üretim araçlarından yoksundur.

"Gurbet yaban... Geçim zoru olmasa köylü kısmı gurbette bir gün duramaz" (K.s. 35). Mustafa ile ağabeyi Murat arasında geçen bu diyalogda, Murat'ın Mustafa'ya verdiği yanıt, göçün nedeninin zorunluluk olduğunu ortaya koyar. Kemal Tahir'in köylünün otarşik (kendi kendine yeterli) olmadığı saptaması bu noktada önemlidir: "(Otarşik kavramı) Bizim köyümüzü belirlemek için kolayca kullanılamaz. Bizim köy topluluklarımızda, orta köylülüğün yüzde doksanını üstünde çalıştığı toprak, yılın on iki ayı doyurmaz. Her ev bir iki insanını, her yıl belli süre için gurbete salmak, yaşaması için zorunlu ihtiyaçlarını, bunların kazancıyla kapatmak zorundadır."³⁷

Köy yaşamını eski ilkelerle benimseme tutumunu zayıflatan bir diğer etken de köyün şehirle gurbetçilik üzerinden kurduğu ilişkidir. Bir mevsimik göç biçimi olan gurbetçilik olgusunun en önemli sonucu köy insanının dış dünyayla temasını sağlayarak ona, köyünü, kendi hayatını etkileyen koşulları yorumlama yetisi kazandırmasıdır.³⁸ Mustafa'nın şehirle olan ilişkisinde bu tespiti paralel olarak gittiği Ankara'da bir çok yeniliğin farkedilerek köydeki yaşamı sorgulamaya başladığı görülür. "Mustafa, gurbete çıkan Yamörenlilerin köye dönüşlerinde mutlak, alafranga saat kullandıklarını, zipka yerine pantolon giydiklerini hatırlayarak saatini çıkardı... Haydi, saati olan alafrangaya düzeltsin! Ankara'da imam saati sökmeyiz... Adama gülerler" (S.s. 188) ifadelerinden şehir ile köyün farkı ortaya konur.

Köyün şehirle olan ilişkisinde temel belirleyici sadece ekonomik sebepler değildir. Hocaların Hasan'ın ve Mustafa'nın şehre neden gitmek durumunda kaldıklarının bilgisi gurbetçiliğin başka dinamiklere de bağlı olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi Hocaların Hasan köyde küçük başağalık yaptığı sırada "delikanlı parası" yediği için yarene alınmaması, dışlanmış ve köyü terketmek zorunda kalmıştır. Mustafa da ağabeyi Murat'ın başağalık döneminde Ayşe'yi elde etme isteğini Yarenlik yarasını delememesinden yerine getirememiş şehre bu yüzden bir anlamda kaçmak zorunda kalmıştır. Bu iki örnek köyün şehirle olan ilişkisinde geçimlik ekonominin sınırlılıkları yanında geleneksel kurumların varlığının etkilerinin de olabileceğini göstermektedir. Köyün geleneksel değer sisteminde köylü için Yarene uygun hareket etmek onun çizdiği ölçünün dışına çıkmamak olumlu algılanmanın kaynağı iken modern değer sisteminde bu öncelik yerini çok paraya sahip olmaya bırakmıştır. Mustafa köy yerinde Yarenlik içinden kuramadığı saygınlığı para kazanmak üzerinden sağlamayı deneyecektir.

Diğer yandan gurbette hemen iş bulmak önemli bir meseledir. Bu noktada birilerinin aracı olması veya referans olması gereklidir. "Köyünden sökülen insanlar, kendi iradelerinin dışında ister istemez şehirlere sürüldükleri zaman - hele 20. yüzyılın başından bu yana- şehirlerde ve sanayi merkezlerinde bütün çıkış kapılarının, geçitlerin, iş alanlarının

³⁶ Gündüz, *Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy*, ss. 280-281.

³⁷ Kemal Tahir, *Notlar/Çöküntü*, Bağlam Yayınları. İstanbul, (1992) s. 172-173.

³⁸ Kemal Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, (2003) s. 103.

tutulduğunu görürler. Sömürme her yana yayılmış ve birleşmiştir. Bundan dışarda kalmak imkansızdır. İş tutmak, bilmediği bir yere yerleşmek, ancak oradaki şartlara uyabilmekle olur... Böylece toprağından sökülen, şehirdeki yeni şartlara uymaya hazırlanmamış kitleler, kalifiye olmayan kara işçi -daha doğrusu- işsizler yığınlarını artırır. Burada korkunç bir iş bulma boğuşması başlar. Bütün bu karışıklığı, burjuva sisteminin temelindeki anarşi, plansızlık, büyüğün küçüğü, güçlünün güçsüzü yenmesi kanununu her yana iyice yayarak, her çeşit kolay barınma imkanlarını hemen de imkansız hale getirir. Köyünden çıkanlar, toprağından sökülenler, böylece, kısmen sanayi işçisi haline gelirken, çoğunlukla da burjuvalaşmış büyük şehirlerinin sisteminin getirdiği kanun dışı sahalara dökülürler (Tahir, 1992: 185-186).” Kulaksızın Mustafa’ya iş bulan Hocaların Hasan olmuştur. Aksi halde köyden gelenler amale pazarında gündelik işçiliğe gitmek zorunda kalacaklardır. Eğitimi ve herhangi bir yeteneği olmayan köylüleri gurbette kötü koşullar beklemektedir. Şehri, köyle birlikte değerlendirmenin doğruluğuna işaret eden Kemal Tahir, Hocaların Hasan’la, Kulaksızın Mustafa arasındaki sülalelerarası husumetin şehre de taşındığını gösterir. Kendisine iş bulmada yardımcı olan Hasan, Mustafa’nın kısa süre sonra işten kovulmasını sağlar. Bu durumu öğrenen Mustafa da, Hocaların Hasan’ı küçük bir oyunla işinden eder. Kısaca köydeki çatışmaya dayalı düzen şehirde de varlığını sürdürür. Kemal Tahir sanki oç alma davranışı üzerinden insan ruhunun ortak zaafiyetini göstermek ister gibidir.

Özelikle şehirle özdeşleşen makine algısının “uğursuzluk”la eşdeğer görüldüğü Körduman romanında buğdayın önceden sapından yukarı doğru başakla dolu olduğu ancak daha sonra kala kala bir başak kaldığı hakkında bir hikaye anlatılırken, şehirden gelen makineye ve şehirlilere mesafeli yaklaşıldığı ve buğdayın nasıl kutsal kabul edildiğine dikkat çekilir: “Sen bilir misin! Eskiden sapı aşağıdan yukarıya başakla doluydu buğdayın. Bir saptan ben diyeyim otuz başak, sen de elli başak...-Sonra neden bir başak kalmış? -Bir şehir karısı tarla kıyısında çocuğunu abdeste tutmuş. Sonra bebeyi başakla temizlemiş...Allah o dakika gazaba gelmiş, sapı dibinden tutup sıyırılmış....derken, yeryüzündeki bütün itler, bağırmaya, ağlaşmaya, ulumaya başlamış. Bunun üzerine kurban olduğum Allah, sapın tepesinde bir başak bırakmış” (K.s.99). Köyde makinenin ve makineleşmenin getirdiği yenilik büyük bir dirençle karşılanmaktadır. Buğdayın az başak vermesi uğursuzluk sayılırken nedeni makinenin gelişi olarak görülmektedir.

Mustafa’nın şehre (Ankara) gitmesi ile göreceği bir çok farklılık köye dönüşünde belli alanlarda yaşam algısını etkileyecektir. Bu alanların en öne çıkanı, geleneksel usullerle yapılan tarımdır. Tarımda makineleşmenin başladığı bu yıllarda Yamören köyüne henüz traktör, biçerdöver, pulluk gibi yenilikler girmemiştir. Şehre giden Mustafa bu araçları görmüş ve köye döndüğünde bunlardan babasına da bahsetmiştir: “Cemal Usta dedi ki: “On altı milyon Türk’e yetişecek ekin makineyle üç vilayetten çıkar. Taşlı memlekette oturanlar da arıcılık, meyvecilik yaparsınız” (K.s.100). Ancak Yakup Ağa makinenin ve makineleşmenin etkilerine mesafeli yaklaşmaktadır. Yine, Mustafa gölet yapımı sırasında Ankara’da gördüğü “yarma makinesi”nden bahsedince babası “Gavur icadı” diyerek tepki gösterecektir (K.s. 291).

Sağırdere-Körduman romanlarında, köyde meydana gelen gelişmeler anlatılırken, iki roman boyunca roman kahramanı Mustafa üzerinden köylü için kabul edilmesi veya adapte olunması kolay olmayan yenilikler de köylünün algılama biçimindeki farkla gösterilmiş olur. Tren yolunun köyün yakınından geçmesi de aynı şekilde köydeki olumsuzlukların sebebi kabul edilmektedir: “Meydanda uursuzluğu bir bu tren yolunun...Köylüde din komadı, iman komadı, karılarda namus komadı. Trenin erkeği geceleri ateş savurur. Neden? ...Meydandaki bişey! Köylünün kızarmış ekini yansın diye” (K.s.100). “Sen bu treni bilir misin Ahmet onbaşı! Köylünün ahlakını bozdu diyorlar. Salt köylünün ahlakını bozsa, haydi diyelim, kör mü ahlakı bozulmasın... Ya ticarete verdiği zarar... Arabacı, katırcı kısmının ekmeğini aldı elinden” (S. s.191). Trenin varlığı ile daha önce arabacı veya katırcılarla yapılan geleneksel ticaret biçiminin

değiştirdiği anlatılmaktadır. Bu değişime gösterilen direnç kaba bir karşı çıkmaktan çok bu işi yapanların ticaret alanındaki egemenliklerinin sona ermesi kaygısı ile ilgili olduğu değerlendirilebilir.³⁹

Sonuç

Kemal Tahir'in ilk dönem romanlarının önemli bir kısmı köy ve kasaba üzerine yazılmıştır. Bu romanların kurgusu ve getirdiği yeni bilgi kümesinin niteliği analiz edildiğinde, yazarın köye bakış biçimi ve köyü ele alma tarzının dönemin Toplumcu gerçekçi yazarlarının köy anlatılarının dışında olduğu görülmektedir. 'Göl İnsanları' kitabında topladığı öyküleriyle birlikte Sağırdere-Körduman romanları, dönemin köye dair hâkim romantik gerçekçi söyleminin dışında tezler ortaya koymuştur. Köye bakarken Cumhuriyet'in inandırıcı olmaktan uzak yüceltme tavrı yerine köyde gerçekte ne olup bittiğini inceleyerek vermeye çalışmıştır. Sağırdere-Körduman romanlarında köyü Osmanlı toplumsal örgütlenmesinin bir karşılığı olan Yarenlik sisteminin çözülmesi üzerinden ele almış olması döneminin köye dair değerlendirme biçimlerinin dışında gerçekçi ve özgün okuma biçimi olmuştur.

1930'lu yıllar ve sonrasını konu eden Sağırdere ve Körduman romanlarında geçen köy, ne Osmanlı toplumsal yapısının sosyal kurumlarının etkisinin sürdüğü ne de yeni rejimin kendi kurumlarının egemenlik alanı bulabildiği yerdir. Bu romanlar tam da bu ikircikli durumu betimler. Köy eski geleneksel kurumlarının getirisi olan norm sistemini yitirmiş ancak yeni rejimin değer örüntüsüne de henüz alışmamıştır. Geleneksel yapısı içinde yarenlik kurumunun ihtiva ettiği inanç, saygı, gibi mekanizmaların varlığı sayesinde muhafaza edebildiği düzeni önemli ölçüde yitiren köy, yeni dönemde batıl inançların, kurnazlıkların, cinsel gevşekliklerin, birbirinin canına kastetmelere varan çatışmaların köyü haline gelmiştir.

Diğer yandan, dönemin köy merkezli eğitim seferberliği hamlelerinin köyde nasıl karşılık bulduğu, tarımda makineleşmeye karşı gösterilen direnç ve kırdan kente göçü zorunlu kılan etmenlerin neler olduğu gibi konulara, romanlarda birlikte yer verilmesi o dönem köyünün toplumsal yapısındaki değişimin gerçekçi sebeplerini görünür kılmıştır. Aynı şekilde romanlarda yer verilen kahramanların düşünce yapılarının nasıl oluştuğu ve bu değişkenlerden nasıl etkilendikleri ikna edici bir dille aktarılmıştır. Bu hali ile Sağırdere ve Körduman romanları, o dönemin köyü konu eden romanlarından çok farklı bir köy panoraması sunmaktadır. Bu panorama, aynı zamanda toplumsal değişme sürecinin temel dinamiklerini gerçekçi bir dille ortaya koyması bakımından da önemli bir özgünlük taşımaktadır.

Kaynakça

- Absarıoğlu, Ahmet. *Gelenekten Evrensele Yâran*, No: XII, Çankırı: Çankırı Valiliği Kültür Yayınları, 2007.
- Andı, Fatih. "Türk Romanında Köy ve Kemal Tahir", *Baykan Sezer'e Armağan*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2004.
- Arkonacı, Sibel. *Grup İlişkileri*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1993.
- Coşkun, Sezai. "Kemal Tahir'de Köy ve Şehir", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010.
- Çağatay, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, 1974.
- Durkheim, Emile. *Sosyolojik Metodun Kuralları*, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1994.

³⁹ Gündüz, *Türk Romanında Toplumsal Gerçeklik: Kemal Tahir Örneği*

- Eğribel, Ertan. "Kemal Tahir'de Roman ve Toplum Gerçeği Açısından Yöntem", *Kemal Tahir'in 30. Ölüm Yıldönümünü Anısına*, İstanbul: Kızılelma Yayınları, 2003.
- Erdem, Çiğdem. "Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte "Dönüşüm"ü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak "Köy Eğitim Kursları", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2008.
- Ergün, Mustafa. "Öğretmen Yetiştirme Tarihimizde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları" *Öğretmen Okullarının 160. Yılı*. 2008, Ankara: Seviye Yay, 2008.
- Eronat, Kamuran. "Kemal Tahir'in Sağırdere ve Körduman Romanlarında Halkbilimi Öğeleri", *Millî Folklor*, Yıl 17, Sayı 65, 2005, ss. 94 -101.
- Ertürk, Recep. *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1996.
- Gündüz, Olgun. "Kemal Tahir Romanlarında Toplumsal Değişme ve Köy", *Kemal Tahir 100 Yaşında*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010, ss. 271-282.
- Gündüz, Olgun. *Türk Romanında Toplumsal Gerçeklik: Kemal Tahir Örneği*, İstanbul. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Gündüz, Olgun. "Değerlerin Kaynakları ve Bireysel, Toplumsal, Kültürel, Dini, Ahlaki Temelleri", *Toplum ve Kültür Bağlamında Karakter ve Değerler Eğitimi*, ss. 63-81. Ankara: Pagem Yayınları, 2021.
- İnalcık, Halil. "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1996.
- Karaömerlioğlu, Asım. "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, 1998, Sayı: 76 Bahar.
- Karaömerlioğlu, Asım. "Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, 2001, Sayı: 88 Bahar.
- Karpat, Kemal. *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Karpat, Kemal. *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Konuk, Osman. "Türk Sosyolojisi ve Türk Romanı: Paralel Bir Okumaya Giriş" *Baykan Sezer'e Armağan*, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, 2004.
- Keyder, Çağlar. *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Marshall, Gordon *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Ritzer, George. *Modern Sosyoloji Kuramları*, Ankara: Deki Yayınları, 2012.
- Şimşek, Sefa. *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay, 2002.
- Tahir, Kemal. *Notlar/Çöküntü*, İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal. *Körduman*, İstanbul: Adam Yayınları, 2004.
- Tahir, Kemal. *Sağırdere*, İstanbul: İthaki Yayınları, 2006.
- Tezcan, Mahmut. "Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yârân Örgütü", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 24 (2) , 335-352 . DOI: 10.1501/Egifak_0000000680, 1991.
- Timur, Taner. *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- Yıldırım, Yüksel. "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları", *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* ISSN: 2547-9865 Cilt: 1, Sayı: 2, 2016.